

I NAJAVA: U sljedećih nekoliko emisija bavit ćemo se antikolonijalnim otporom u kolonijama velikih europskih carstava. Na koji su se način odupirali kolonizirani narodi nametnutoj kolonijalnoj vlasti istražiti ćemo prema poglavlju iz knjige “Postkolonijalizam – povijesni uvod” Roberta Younga iz 2001. godine, poglavlju koje se bavi nacionalnim oslobodilačkim pokretima u pojedinim kolonijama. Robert Young profesor je engleske književnosti i kritičke teorije u Oxfordu. Autor je vrlo istaknutih knjiga o postkolonijalnoj teoriji: knjige “Bijele mitologije: pisanje povijesti i Zapad”, te knjige “Kolonijalna želja: hibridnost u teoriji, kulturi i rasi”. Ujedno je i glavni urednik međunarodnoga časopisa za postkolonijalne studije “Intervencije”. Tekst o nacionalnim oslobodilačkim pokretima za radio je prevela Zdenka Ungar.

II S obiju strana kolonijalnoga razvođa, i na praktičnoj i na teorijskoj razini, povijest antikolonijalizma počinje s počecima samoga kolonijalizma. Većina zajednica koje su bile podvrgnute kolonijalnom osvajanju od prvoga je časa pružala otpor europskim naježdama, od Karibljana na Karipskom otočju, preko indijskih mogulskih vladara, do Maora na Novom Zelandu. Rijetko kada su kolonizatori, bili oni Europljani, Japanci, židovi ili Rusi, mogli osnovati kolonije u već nastanjenim zemljama a da se ne sukobe s otporom starosjedilaca. Povijest kolonijalizma prožeta je od početka do kraja nepomirljivim otporom osvajanju i ustancima protiv strane dominacije i gubitka suverenosti. Tlo Sjeverne i Južne Amerike, Afrike, Južne i Jugoistočne Azije natopljeno je krvlju antikolonijalističkoga otpora. Pobune protiv uspostave europske kolonijalne vladavine počele su pobunom robova i odbjeglih robova na Karipskom otočju (između 1519. i 1844. na Karibima je došlo do gotovo stotinu važnijih ustanaka; na Kubi je u nekim razdobljima dolazilo do

ustanka skoro svake godine); slijedila je Američka revolucija, ustanci kolonista i robova na Karibima i u Latinskoj Americi u doba Francuske revolucije, brojni ustanci u devetnaestom stoljeću (osobito u Irskoj, Indiji i Africi), a u dvadesetom stoljeću pobune protiv kolonijalizma postale su posvuda raširena pojava. Najveći od tih ustanaka dobro su poznati, od prvog oslobodilačkog rata crnaca pod vodstvom Toussainta l'Ouverturea na Haitiju, koji je trajao od 1751. do 1878. godine, preko Kafirskih ratova u Južnoj Africi koji su trajali od 1779. do 1878. godine, Južnoameričkog oslobodilačkog pokreta pod vodstvom Simóna Bolívara od 1817. do 1829. godine, Ustanaka robova pod vodstvom Nata Turnera 1831. godine, Indijske pobune 1857., Maorskih ratova, koji su trajali od 1860. do 1872., Morantskog zaljeva 1865., bitke kod Ranjenog koljena 1890. godine, Irskog ustanka 1916.. Dugoga marša Crvene armije od 1934. do 1935. godine, ustanaka Mau Mau od 1952. do 1959. godine, Mađarskoga ustanka 1956. godine pa sve do Vijetnamskoga rata koji je trajao od 1960. do 1974. godine. Brojnost i razmjeri tih pobuna zaista su impresivni. Ako se prisjetimo samo otpora kolonijalizmu u subsaharskoj Africi i navedemo samo neke od najistaknutijih primjera, ratovi i ustanci u Južnoafričkoj Republici trajali su od 1799. do 1906. (posljednji oružani ustanak bio je ustanak Bambatha u Natalu 1906. godine). Asante su vodili ustaničke ratove od 1821. do 1834., od 1895. do 1906., a zatim i 1900. godine; Ndebele su se oduprli Burima 1837., Basutoland se dizao na ustanak od 1851. do 1852., od 1858. do 1868., i od 1879. do 1881.; otpor El Hajj Umara Francuzima u Zapadnoj Africi trajao je od 1854. do 1864., ustanci u Angoli dizali su se 1860., 1902., 1907. i 1913. godine; otpor Zulua Britancima trajao je od 1870. do 1906. godine, otpor Barua Portugalcima od 1870. do 1917. godine, Makutski ustanak izbio je 1878. godine, Abushirijeva buna 1884., Prvi i Drugi Mandikaški rat trajali su od 1882. do 1886. i od 1891. do 1898., Massingirska buna izbila je 1884., ustanci u

Somaliji i Etiopiji dizani su u razdoblju od 1886. do 1920., otpor pod vodstvom Samoryja Touréa trajao je od 1888. do 1898., otpor njemačkoj ekspanziji u Istočnoj Africi trajao je od 1888. do 1891., otpor Baulea od 1889. do 1895. i od 1908. do 1916. godine, Heheški rat vodio se od 1891. do 1898. godine, Anglo-Ndebelski rat izbio je 1893., Mozambički rat trajao je od 1895. do 1899., Ndebelsko-Shonaški rat vodio se od 1896. do 1903., Cambuembaška Sena-Togaška buna izbila je 1897., pobuna u Sierra Leone 1898., Madagaskarska pobuna trajala je od 1898. do 1904., ustanak Nandija izbio je 1900., Makangaški ustanak pak 1901., Hererosko-Namanski ustanak (za kojim je uslijedilo istrebljenje) trajao je od 1904. do 1907., pobuna u Kamerunu izbila je 1904., pobuna Shona 1904., ustanak Maji Maji trajao je od 1905. do 1907., ustanak u Francuskom Kongu izbio je 1905., a u Keniji su pobune izbijale 1905., 1908. i 1914.¹

I Između dva Svjetska rata, uz primjere poput oružanih pobuna Dinki i Nuera u Sudanu, bune u francuskom i španjolskom Er Riffu, Francuskoj Mauritaniji i Talijanskoj Libiji i "terorističkih" kampanja u Indiji, otpor kolonijalizmu sve je više poprimao agrarne i industrijske političke oblike, poput generalnog štrajka u Nigeriji 1929. - koji je buknuo iz protesta žena na tržnici protiv poreza - zatim agitacije uzgajivača kakaovca u Gani, hamalističke opozicije u Francuskoj Zapadnoj Africi, napada na poreznike u Keniji, štrajkova u Senegalu, ustanka protiv postupka s radnom snagom na gradnji pruga u Francuskoj Ekvatorijalnoj Africi potkraj 20-ih godina dvadesetoga stoljeća i široko rasprostranjenih nemira u Zapadnoj Indiji od 1935. do 1938. Otpor je često bio artikuliran u razvijenim intelektualnim kulturama novinarstva i izdavaštva; prema Boahenovim riječima: "u

¹ Ajayi, 1989.; Boahen, 1985.; Bute i Harmer, 1997.; Crowder, 1971.; Iliffe, 1995.; Robinson, Gallagher i Denny, 1981.

novinama, knjigama, pamfletima, peticijama, protestnim migracijama, štrajkovima, bojkotima, izborima, s propovjedaonica i u džamijama."² Svjetska ekonomska kriza 30-ih godina dvadesetoga stoljeća poticala je antikolonijalističko nezadovoljstvo, ali već krajem desetljeća cijela se kolonijalna situacija preobrazila u Drugom svjetskom ratu. Bez obzira na konačni ishod drugog svjetskog rata, sa stanovišta koloniziranih naroda najvažniji činilac bio je poraz imperijalističkih sila u Jugoistočnoj Aziji od Japana, jedne nebijelačke, azijske sile. Metež i erozija kolonijalnog autoriteta i kolonijalne vlasti tijekom rata omogućili su mnogim kolonijama, poput Indije, Burme, Gane, Tunisa i Libije, da nakon rata zahtijevaju i postignu nezavisnost. Ondje gdje je pritisak konstitucionalne dekolonizacije postigao malo uspjeha, ili ondje gdje su kolonijalne sile pokušavale ponovno dobiti političku vlast nad narodima koji su razvili određene oblike autonomije, uslijedili su oružani pokreti za oslobođenje, kao što su to bili Vijetkong u Vijetnamu, Mau Mau u Keniji od 1955. do 1962., Ugandski narodni kongres i Savez naroda Kameruna koji su vodili gerilske borbe od 1955. do 1962. u Kamerunu, Afrički nacionalni kongres i Panafrički kongres u Južnoj Africi od 1964. do 1991., Nacionalni front za oslobođenje Angole, Narodni pokret za oslobođenje Angole i Nacionalni savez za potpuno oslobođenje Angole u Angoli od 1961. do 1976., Afrička stranka za nezavisnost Gvineje i Rta Verde, koju je predvodio Cabral u Gvineji Bisao od 1963. do 1974., Eritrejski oslobodilački pokret u Eritreji od 1963. do 1991., Oslobodilački pokret Mozambika od 1964. do 1976., Zimbabveanski afrički narodni savez, Zimbabveanski afrički nacionalni savez od 1966. do 1980. godine, Organizacija naroda Jugozapadne Afrike u Namibiji od 1964. do 1990. godine.³

² Boahen, 1986.

³ Boahen, 1985.; Ajayi, 1989.; Bute i Harmer, 1997.; Mazrui, 1993.

Općenito govoreći, antikolonijalne pobune koje su dobro dokumentirane u povijesnim knjigama bile su upravo one pobune koje su zadale najviše nevolja okupatorskim snagama. Bezbrojne druge, koje su bile uspješnije, pa stoga i tiše suzbijane pomoću sve aktivnijih i opresivnijih oblika imperijalne policijske stege, ili one koje su razvile drugačije, lokalnije oblike antikolonijalnoga otpora, sada nam tek valja iskopati iz povijesnih arhiva. Vojne intervencije i kaznene ekspedicije pomoću kojih su kolonijalne sile nastojale zadržati kolonijalnu okupaciju i vladavinu vjerojatno su odveć brojne da bi ih bilo moguće detaljno obuhvatiti. Neobične razmjere tih ustanaka može nam ilustrirati jedna jedina slika: u Atlasu trećega svijeta⁴ ima zemljovid svijeta koji do nepreglednosti vrvi datumima i mjestima na kojima su izbijali antikolonijalni i robovski ustanci, počevši od 1519. pa sve do danas. Ta nam golema povijest priča neobičnu priču o postojanome otporu.

II Antikolonijalni otpor poprimao je krajnje različite oblike. U svojem Atlasu trećega svijeta Thomas i ostali urednici podijelili su ih u pet kategorija, koje se mogu opisati na sljedeći način:

1. Otpor osvajanju: ratovi kao reakcija na europsku invaziju. Oni se sastoje od široke lepeze vojnih reakcija, od formalnih vojnih sukoba profesionalnih vojski do sporadičnih oblika otpora slabo naoružanih grupa starosjedilaca.

2. Ustanci protiv europske vladavine: cijela skala antikolonijalnog otpora, od buna robova do žestokih ustanaka i pobuna, od masovnih pokreta nenasilnih protesta do štrajkova i građanske neposlušnosti.

⁴ Thomas et al., 1994.

3. Pokreti religiozne obnove: antikolonijalno nezadovoljstvo artikulirano religioznim pokretima koji afirmiraju tradicionalnu starosjedilačku kulturu u ime utopijske dekolonizirane budućnosti.

4. Nacionalistički konstitucionalni pokreti za dekolonizaciju: tipični za društva bijelih doseljenika poput Kanade, Novog Zelanda i Australije.

5. Nacionalističke borbe za oslobođenje: oružani gerilski otpor, osobito nakon Drugog svjetskog rata.

Povijest antikolonijalizma u sebi sadržava povijesti svih tih pet oblika otpora. Drugu kategoriju treba razdijeliti na ustanke starosjedilačkih ili drugih većinskih naroda i na rane pobune europskih kolonista protiv evropske vladavine, kao u Sjevernoj i Južnoj Americi. Ove potonje spadaju u četvrtu kategoriju konstitucionalnih pokreta i moguće ih je interpretirati na različite načine: kao što je to rekao Ferro: "možemo promatrati taj niz borbi za nezavisnost kao najnapredniji stupanj bijele kolonijalne ekspanzije."⁵ Najmanje proučavana treća kategorija, pokreti religiozne obnove, kojima se postkolonijalna teorija tek počela baviti nakon radova Komarova i drugih novijih afričkih povjesničara, obuhvaćala bi različite inačice islamističkih i hinduističkih nacionalizama, mahdističke pokrete u Istočnoj Africi i Južnoj Aziji, zajedno s profetističkim i mesijanskim pokretima u Istočnoj, Centralnoj i Južnoj Africi, na Javi, u Burmi, u Indiji i na Novom Zelandu.⁶ Još se mnogo treba raditi na području profetističke pobune kao oblika antikolonijalnog protesta, osobito iz perspektive njegova korištenja starosjedilačkim ideologijama, ali isto tako i iz perspektive njegova artikuliranja u oblicima modernosti. Premda često inspirirana

⁵ Ferro, 1997.

tradicijama koje crpi iz starosjedilačke kulture, religiozna obnova kao oblik nacionalizma također je sklona uspostavljati svoje vlastite načine ugnjetavanja. Međutim, onda kada se spoji s nekim od ciljeva socijalizma i feminizma, kao što je to slučaj kod nekih oblika arapskoga nacionalizma, može se pozitivno povezati s politikom postkolonijalne kritike.

I Borbe protiv kolonijalizma poprimale su različite oblike jer su se događale u heterogenim uvjetima. Kada se radilo o starim kolonijama bijelih naseljenika poput Kanade ili Australije, to je bio postupni razvoj oblika participacijskoga upravljanja - za bijele naseljenike. U kolonijama u kojima su bijeli naseljenici konstituirali manjinu, poput Alžira, Kenije i Rodezije, situacija je neizbježno bila mnogo složenija za domorodačku većinu stanovništva, i u većini slučajeva kolonijalna je vlast morala biti poražena silom, oružanim pokretima, kao što su to bili alžirski F.L.N., S.W.A.P.O. u Jugozapadnoj Africi ili zimbaveanski Z.A.N.U. Drugdje, u nebjelačkim eksploatatorskim kolonijama, da široko generaliziramo što su ekonomija i obrazovanje, često praćeni reformističkim pokretima, bili razvijeniji, to je vjerojatnije bilo da će politička agitacija građanskoga sloja konstituirati djelotvorni oblik kampanje za nezavisnost, kao što je to bio slučaj u Indiji. Primjeri takvog oblika antikolonijalne borbe su Indija i Pakistan, Cejlon (šri Lanka) i Gana, zemlje koje su sve imale razvijeni obrazovni sustav, gospodarstvo i djelotvornu sindikalnu strukturu, uz društvene sustave koji su bili ukrućeni hijerarhijom kasta ili klasa. U tim zemljama je klasa starosjedilačke elite bila spremna preuzeti uzde vlasti. Kada se radilo o nebjelačkim, nedoseljeničkim, takozvanim "podrazvijenim" kolonijama, zavisno o određenoj kolonijalnoj sili, stvari su često bile mnogo složenije i otpor je morao biti militantniji. Uz kolonije

⁶ Adams 1979.; Anderson, 1958.; Boahen, 1985.; Comaroff i Comaroff, 1991.; *ibid.*, 1997.; Kedourie, 1971.; Rosberg i Nottingham, 1966.; Sundkler, 1961.

bijelih doseljenika, najsnažnije su se odupirale antikolonijalnim pokretima one kolonijalne sile koje su se zaplele u ideologiju "asimilacije", poput Francuske i Portugala. Stoga je nepopustljivost kolonizatora prisiljavala antikolonijalističke aktiviste da podignu narodnooslobodilačke vojske poput Vijetkonga ili F.R.E.L.I.M.O. - a i pribjegu ratu.

Postkolonijalna analiza može ponekad ostaviti dojam da su dinamike moći bile prije svega papirnate, sićušne, i da su kolonizirani narodi rijetko dobivali bitne ovlasti. Povijest govori suprotno. Činjenica da je velik dio otpora prije dvadesetoga stoljeća poprimao oblik fizičkog otpora i pobune, znači da danas izvan povijesne kronike tadašnja politika otpora uglavnom šuti. Tek se u devetnaestom stoljeću antikolonijalizam počeo formulirati na specifičnim političkim, kulturnim i teorijskim pozicijama. Središnja uloga kulture u takvim razradama tvori posebno poglavlje povijesti antikolonijalizma: kulturni aktivizam, često korišten uz istovremeno razvijanje načina pružanja otpora koji će biti u stanju oduprijeti se sili, stvoren je kao protuteža ideološkim pretpostavkama, opravdanjima i osjećaju inferiornosti koje su kolonizatori širili među potčinjenim narodima. S ideološkog stajališta ti oblici političkoga otpora mogu se podijeliti na one koji su crpili iz starosjedilačke kulture i na one koji su se identificirali s oblicima modernosti - bilo kolonijalnim bilo zapadnjačkim. Do početka dvadesetoga stoljeća te su se dvije struje već jako ispreplele i većina je pokreta otpora crpila iz mješavine jednog i drugog. Pa ipak to još ostaju bitne ideološke polarnosti.

II Gdje god bi se pojavio, antikolonijalizam je izražavao zajedničko nastojanje. To zajedničko nastojanje obuhvaćalo je preinačenje strukture moći. Međutim, sredstva pomoću kojih se takva subverzija i inverzija mogla postići, ili osmisliti, bila su sasvim specifična za povijesne uvjete u

pojedinoj koloniji i preuzimala su različite oblike. Stoga se antikolonijalizam, po Fűredijevim riječima:

"... rijetko izražavao u čistim antiimperijalističkim terminima... Nije postojao čisti odnos između imperijalista i koloniziranih, budući da je imperijalnu vladavinu posredovao niz institucija, koje su obuhvaćale i lokalnu suradnju."⁷

Zbog tog lokalnog posredovanja bilo je moguće da se antikolonijalni osjećaj često izrazi komunalnim ili etničkim nasiljem. Među kolaboracionistima neosporno je bila i kolonijalna okupatorska vojska. Obični vojnici kolonijalnih armija bili su uglavnom pripadnici koloniziranih naroda, ponekad različite nacionalnosti ili etničke pripadnosti od onog naroda koji su kontrolirali. Oni su bili lojalni kolonijalnoj sili (na primjer, Thema Khumalo je to ovako opisao izvještavajući o borbi za oslobođenje Zimbabvea : "Budući da su zemljom vladali bijelci, crni su vojnici morali raditi što su oni htjeli, i da bi ugodili bijelcima crni su vojnici bili stvarno odgovorni za neopisiva prebijanja i mučenja."⁸). Sve je ovisilo o održavanju apsolutne lojalnosti trupa. Sasvim je razumno složiti se sa Savarkarovom tvrdnjom⁹ da je "Indijska pobuna" bila oslobodilački rat; ali nije netočno i to da je se naziva pobunom, kada se uzme u obzir da je započela pobunom u redovima lokalnih indijskih trupa (sepoya) koje su se okrenule protiv svojih engleskih časnika. U svakom slučaju sukob je nadrastao pobunu vojnika, ali izbjegavanje riječi pobuna u korist nekog općenitijeg termina kao što su to "buna" ili "ustanak" umanjuje pravu sliku o radikalnosti tog događaja. Kao što je to naglasio Marx, pobuna je bila, u

⁷ Fűredi, 1944.

⁸ Staunton, 1990.

⁹ Savarkar, 1974.

određenom smislu, mnogo ozbiljnija stvar nego li ustanak; vojska je bila temelj, sine qua non, kolonijalne sile, a uz to je, naravno, bila još i obučena i dobro naoružana. Prema Marxu:

"200,000,000 domorodaca obuzdava domorodačka vojska od 200,000 ljudi kojima zapovijedaju Englezi, a tu domorodačku vojsku nadzire engleska vojska od samo 40,000 ljudi. Na prvi je pogled vidljivo da lojalnost indijskoga naroda počiva na vjernosti domorodačke vojske, a stvarajući tu vojsku britanska je vladavina istovremeno organizirala i prvo opće središte otpora koje je indijski narod ikad imao."¹⁰

Pobuna je bila najozbiljniji mogući oblik da se sruši britanska kolonijalna sila.

Kao što su to znalački prikazali kritičari postkolonijalizma, antikolonijalistički otpor mogao se pojaviti na bezbroj načina, u bezbroj konteksta i u bezbroj oblika. S druge strane, antikolonijalizam kao teorijski politički stav poprimio je relativno ograničen broj oblika. Glavni tipovi političkog, ideološkog i vojnog otpora kolonijalizmu mogu se ovako okarakterizirati:

1. Europsko moralno i humanitarno neslaganje (Prosvjetiteljstvo, kampanje protiv ropstva; teorija prava).
2. Europsko liberalno ekonomsko neslaganje (Smith, Cobden, Bright, Bastiat).

¹⁰ Marx i Engels, 1959.

3. Rivalstvo europskih i neeuropskih kolonijalnih sila (Britanija-Francuska-Njemačka-Rusija, Sjedinjene Američke Države - Japan - Rusija).

4. Zahtijevanje političkih prava na samoopredjeljenje u naseljeničkim kolonijama (Sjedinjene Američke Države, Kanada, Bolivija, Transvaal i Orangeška slobodna država.)

5. Kolonijalni nacionalizam - građanski, kulturni, religiozni - (kao na primjer u Indiji, Pakistanu, Irskoj, škotskoj, Poljskoj, Turskoj, Egiptu, Keniji i Kini).

6. Antikolonijalistički internacionalizam (kao na primjer panafrikanizam, panarabizam, panislamizam, kalifatski pokret, négritudski pokret, afrički socijalizam).

7. Industrijski štrajkovi, agitacija za agrarnu reformu, komunalizam, protestne migracije, seljačke bune i tako dalje: često su to bili zamjenski oblici otpora kolonijalnoj sili, ili bi se u nekom trenutku preobrazili u izraz antikolonijalnoga stava, obično u kombinaciji s komunizmom i - ili s nacionalizmom.

8. Marksistički internacionalizam i oružani narodnooslobodilački pokreti (kao na primjer u Kini, Vijetnamu, na Kubi, u Angoli i u Mozambiku).

Postkolonijalna teorija je povijesno proizvod svih tih tipova otpora. Međutim, ona među njima ipak pravi razliku. Široko gledano, ona se priklanja prvom, ali ne i drugom i trećem tipu otpora. Jedna skupina postkolonijalnih teoretičara polazi od četvrtoga tipa. Pripadnici grupe koja se još povezuje s naslijeđem petoga tipa otpora, kolonijalnim

nacionalizmom, često su silno nastojali distancirati se od postkolonijalne teorije i okarakterizirati je kao "zapadnjačku". Šesta kategorija, natkolonijalistički internacionalizam, danas ima malo pristaša, premda je bila središnja os u stvaranju mnogih oslobodilačkih ideologija i premda često nije bila inkompatibilna s osmom kategorijom, u kojoj se politika nacionalnoga oslobođenja razvila u širem okviru marksističkog internacionalizma. No, u jednom dijelu današnje postkolonijalne misli ponovno se pojavljuje obnovljeno zanimanje za internacionalizam.¹¹ Postojale su mnoge različite ideologije i oblici otpora kolonijalizmu, kao što to pokazuje sedma kategorija; i sama postkolonijalna teorija u određenim aspektima neizbježno nosi povijesne tragove svih tih tipova otpora. Neke od razmirica u postkolonijalnoj teoriji još izbijaju iz tradicionalnih izvora sukoba u samim oslobodilačkim pokretima - prije svega između građanskoga nacionalizma i nacionalizma građanskih dijaspora, nacionalizma i angažiranije politike s ciljevima socijalne pravde i jednakosti, koja se temelji na različitim inačicama trikontinentalne socijalističke revolucionarne misli i nadahnjuje se sjećanjima na otpor.

II Odjava: Slušali ste prvi dio niza o nacionalnim oslobodilačkim pokretima u kolonijama Roberta Younga. Prevela: Zdenka Ungar. Čitali: Vjekoslav Madunić i S. Ivezić. Snimio(la): Anita Savić. Uredila: Biljana Romić.

¹¹ Brennan, 1997.; Robbins, 1999.; Sinha, Guy i Woollacott, 1999.